HÂKİMİYET

(hükm, mülk)

Türkçe'de kullandığımız hâkimiyet kelimesinin verdiği anlamı Arapça'da hüküm (el-hükm), mülk, emrve siyadet kelimeleri vermektedir. Kur'an'da bunların ilk üçü kullanılmıştır.

Hüküm kökünden sözcükler Kur'an'da isim ve fiil olarak 90 civarında yerde kullanılmıştır. Bunların büyük bir kısmı, hüküm vermede Allah'ı öne çıkarmaktadır. Ama hemen söyleyelim ki Kur'an, 'Allah'ın gösterdiğini ve indirdiğini' dikkate almak şartıyla insana da hüküm verme yetkisi, yani hâkimiyet hakkı tanımaktadır.

Mutlak hâkim ve Mâlik, Allah'tır. (6/57,62; 12/40,67; 28/70,88; 35/13; 39/6) Yani söz, karar ve tasarruf O'nundur. O halde O, bu mutlak hâkimiyetinin kendisine verdiği yetkiyle yarattıklarından birine, örneğin insana hâkimiyet hakkı verebilir. Soru şudur: Mutlak hâkim olan Allah, insana kulluk imkânları içinde kullanacağı bir hâkimiyet yetkisi vermiş midir, vermemiş midir? Kur'an'ın açık beyanlarına göre, insana bu hâkimiyet verilmiştir.

Hüküm yetkisi öncelikle peygamberlere verilmiştir. (2/213; 4/65; 5/42,44; 24/48, 51; 21/78,79; 38/ 22,26) Ancak, insana verilen hüküm/hâkimiyet yetkisi sadece nebiler için söz konusu değildir. Kur'an, nebiler dışında insanların da bu yetkiye sahip kılındığını göstermektedir. İnsanın hüküm yetkisi kullanmasından söz eden ayetler üç kavramın altını çizmektedir. Bunlar: **1.** Adalet, 2. Allah'ın indirdiği, 3. Allah'ın gösterdiğidir. (4/58, 105; 5/44, 45, 47)

İnsanın hâkimiyet yetkisinin olduğu tartışmasızdır. Ancak bu hâkimiyet Allah'ın indirdiği, gösterdiği ilkeler çerçevesinde ve adalet üzere olacaktır. Tartışmaların çıktığı anda da yeniden Allah'a başvurulacaktır:

"Bir şeyde ihtilafa düştüğünüzde onun hükmü Allah'adır." (Şûra.lO)

Bu ayet, insanın kullanacağı egemenliğin sınırlı, Allah'ınkinin sınırsız olduğunu göstermektedir. Yani, mutlak ve ontolojik hâkimiyet (ultimate sovereignty) Allah'ındır. Bunu, insanın kullanımına bırakılan siyasal hâkimiyet (exercise of power) ile karıştırıp "Hâkimiyet Allah'ındır" diye bağırmak, aslında Allah'a saygının değil, saygısızlığın ifadesidir. Çünkü bu söz, Allah'ın insana verdiği bir göreve itiraz anlamı taşır.

Kur'an'ın, Allah'ın egemenliğini ısrarla dile getirmesi, insanın hiçbir egemenlik hakkının olmadığını göstermek için değil, mutlak egemenliğe göz diken insan hırsını dizginlemek ve insana haddini bildirmek içindir. Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Şunu gayet açık bilmekteyiz:

Modern zamanlan bir kenara koyarsak, tarih boyunca, egemenliğin (sultanın) tek sahibi sayılan kral-sultan, aynı zamanda yan ilah-gölge ilah bir varlık olarak görülmüştür. Kur'an, bu inceliğe dikkat çekerken eski Mısır Firavunlan ile Hz. İbrahim'in karşı çıktığı Nemrut'u örnek vermektedir. Bunların birincisi, yönettiği Mısır halkına: "Ben sizin en yüce rabbinizim" (Nâziât, 24) diyordu. Nemrut ise, Allah'ın yaratıcılığından, var ediciliğinden söz açan İbrahim'e, "Ben de diriltir, ben de öldürürüm" (Bakara, 258) diye cevap veriyordu. Ne ilginçtir ki Kur'an, bu iki yarı ilah kralın, sergiledikleri saçmalığı kendilerine verilmiş bulunan mülk ve saltanatın verdiği azgınlıkla yaptıklarını söylemektedir. Kur'an'ı rahatsız eden, mülk ve saltanatın işte bu şekilde kötüye kullanılmasıdır.

Kur'an bu örneklerle gösteriyor ki hak ve halk aleyhine sürüp giden egemenliklerin tarih boyunca temsilcisi olmuş 'kral' sadece yönetim yetkisi değil, ilahlık yetkisi de kullanmıştır. Kırılması gereken işte bu ikincisidir. Emr (egemenlik, yargı ve komuta yetkisi) Firavun'a bile verilmiştir; Kur'an buna itiraz etmiyor, itiraz edilen ve kötülenen, bu yetkinin kötüye kullanımıdır. İnsanoğlu, ulûhiyet alanına girmek küstahlığını göstermekten çekinmemiştir.

Yaratıcı'nın mülk ve hâkimiyetinin iki temel belirişi vardır: **1.** Tekvini (ontolojik-kozmik) beliriş, 2. Teşrîî (yasa koyma-yönetme-

yargılamaya ilişkin) Deliriş. Tekvini yetkide insana asla ve asla pay vermeyen Tanrı, teşriî alanda insanı nasipli kılmıştır.

Kur'an açısından hâkimiyet kavramı ile ilgili sözün özünü, dâhi usulcü (metodolojist) Karafi (ölm. 684/1285) söylemiştir kanaatindeyiz. Diyor ki Karafî, "Allah'ın hükmü, O'nun zatıyla kaim olan kelamı demektir. Kitap (Kur'an) ve sünnetin lafızları O'nun hükmünün kendisi değil, delilleridir. O halde, Allah'ın, hükmediciye aktarılmış hükmü de olur. Herhangi bir hâkime devredilmiş hüküm de Allah'ın hükmüdür." (Karafî; ***el-İhkâm,*** 58)

Şunu da ekleyelim: Hz. İsa'nın: "Tanrı'nın hakkım Tanrı'ya, Kayser'in hakkını Kayser'e verin" sözü, mistik bir teslimiyet ifade etmiyor. Tam tersine, Hz. İsa o sözüyle kralın, egemenliği saptırarak, hakkı olmayan ulûhiyet alanına girdiğini, onun o alandan çıkarılması gerektiğini söylemektedir. Kral, sadece siyasal egemenlik kullansın, ulûhiyet alanına giren egemenliğe el atmaya kalkmasın. İsa'nın bu sözü, siyasal egemenliğin, bir görev olmaktan çıkarılıp ebedî bir hakka dönüştürülerek zulüm ve sömürü aracı yapılmasına da karşı çıkıyor. Bunun içindir ki Hz. İsa, "Kralın hakkını krala verin!" gibi, görünüşte mistik bir teslimiyet ifade eden sözüne rağmen, hatta belki de o sözü söylediği için ölüme mahkûm ediliyor. Anlaşılan o ki, Hz. İsa'nın sözündeki gerçek anlamı, İsa'yı izlediklerini söyleyen ruhban sınıfından çok, krallar ve onlara bağlı egemen sınıf kavramıştır.

Altı çizilmesi gereken bir nokta da şudur:

Kur'an, egemen gücü, insan olmaktan çıkarmıştır. Egemen güç, Allah'ın indirdiği-gösterdiğidir. Yani ilkeler. Bunu modern zamanın hukuk diline çevirirsek, egemen güç, hukukun ilkeleridir.

Modern hukuk anlayışının ittifak noktalarından biri olan bu tespit, Kur'an'da yüzyıllar öncesinden verilmiştir. Ne var ki, onun hayata geçmesi için insanın çok uzun bir yol yürümesi gerekmekteydi. Yol yürünmüş, çamura-dikene takıla takıla yürünmüş ve bugüne gelinmiştir. Bugün için sulta, artık kişinin veya kişilerin değildir, olmamalıdır. Hükümet edenler, sultanın sahibi değil, emanet taşıyan görevlileridir. Sultanın sahibi, tüzel kişilik olan devlettir deseniz bile, son tahlilde bu da yine hukukun egemenliği anlamına gelmektedir.

"Yöneticiye, zalim de olsa itaat gerekir, çünkü **o,** tanrısal iradeyi temsil ediyor." yolundaki geleneksel dinci anlayış, Hristiyanlığa, Pavlus tarafından sokulmuştur, (bk. Romalılara Mektup, 13/1¬ 7) Emevîler tarafından İslam'a aktarılarak saltanatı desteklemek için kullanılan bu Pavlus kaynaklı tez, sonraki zamanlarda Emevî avukatı ulema tarafından bir inanç ilkesi olarak İslam'ın içine şu şekilde yerleştirildi:

"İmam (devlet başkanı-yönetici), ahlaksızlıklar (fısk) ve zulümler (cevr) sergilese de azledilemez."

Kur'an, Nisa **75,** hukuk ve adalet dışı yönetim sergileyenlere karşı savaş istiyor. Ama saltanat destekçisi fakîhler, bırakın Nisa 75'i işletmeyi, saltanatçı söylemlere dayanak yaratmak için hadisler bile uydurmuştur. Bu uydurmaların en ünlüleri şunlardır:

"Sultan (kral), yeryüzünde Allah'ın gölgesidir." (Bu din ve akıl dışı hezeyanın uydurmalığı hakkında bk. Elbânî; *el-Ahâdîs ez-Zaîfa,* 1/687;2/69-70; 4/159-162. Bu konuda diğer uydurmaların eleştirisi için bk. Bâkırî, 218-220) Uydurmanın bir ifadesi de şudur: "Sultana sövmeyin, çünkü sultan yeryüzünde Allah'ın gölgesidir." (Elbânî, aynı eser, 5/289)

DİN KURMA ERKİ TANRI'NIN TEKELİNDEDİR

Yönetim ve yargıda kendisine sınırlı bir hâkimiyet verildiğini gördüğümüz insana bu hâkimiyetin bir tek alanda asla verilmediğini de Kur'an'dan öğreniyoruz. Bu alan din kurma, din kotarma ve dinde hüküm koyma alanıdır. Din kurma ve dinde hüküm yetkisi, ulûhiyetin devretme, uzlaşma ve bölünme kabul etmeyen yetkisidir. Allah bu yetkinin kullanımında iştirak kabul etmez. Bu öylesine tartışılmaz bu gerçektir ki, dini insanlığa tebliğ eden peygamberlere bile dinde sadece 'Tann'ya elçilik' görevi verilmiş, bu görevi 'Tann'ya ortaklık' biçiminde anlamaya kalkmamaları için çok titiz uyarılar yapılmıştır.

Allah'ın hâkimiyetini politik egemenliklerinin dayanağı gibi kullananlara dikkatle bakılırsa görülür ki bunlar, eski ulemanın mezhep ve tarikat kabullerini dinin tartışılmaz esasları haline getirerek Allah'ın hâkimiyet alanına pervasızca girmiş, o alanı tarumar etmişlerdir.

Allah'ın insana verdiği görev icabı, hâkimiyetin kullanılabileceği alana engeller yığıp, Allah'ın "Asla yaklaşmayın!" dediği alanda keyfince dolaşmak, sonra da Allah'ın vekili edasıyla ona buna hâkimiyet dersi vermek, siyaset dinciliğinin politika sermayesi olmaya devam etmektedir.

ALLAH'IN İNDİRDİĞİ DENİNCE NE ANLAMALIYIZ?

Müslüman düşünür Musa Cârullah (ölm.1949) ne güzel söylemiştir: "Allah Rabbul Âlemin 'Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalim-kâfirdir' demişse Allah'ın indirdiği ile Tenvirlerde, Bezzâziyelerde, Câmiu'r-Rumûzlarda yazılmış hükümleri kastetmemiştir." (Musa Cârullah; *Rahmet-i İlahiye Burhanları,* 84)

Allah'ın indirdiği, geleneksel fıkıh kitaplarındaki yorumlar olmadığı gibi sadece din buyrukları da değildir.

Allah'ın esas indirdiği, aklın hükümleridir. Din buyrukları ondan sonra gelir.

İslam fıkıh tarihinin onur burçlarından biri olan Kadı Abdülcebbar (ölm. 415/1025) ünlü eseri *el-Muğnfde,* önce, akıl ile vahiy ilişkisinin dayandığı ve daha sonra tüm Müslüman düşünürlerce tekrarlanacak ilkeyi belirliyor:

"Akıl ile vahyin kaynağı birdir, Allah'tır; dolayısıyla bu ikisi çelişip çatışmaz. Eğer çatışır gibi görünürlerse akıl esas alınır, vahyin verileri akla uygun hale getirilmek üzere tevil edilir." (Kadı Abdülcebbar; *el-Muğnî,* 8/280)

Abdülcebbar bu temel ilkeden çıkacak pratik sonuçlara da dikkat çekmiştir. Şöyle diyor:

"Akıl ile zaten bilinebilecek hükümleri dine izafe etmek gerekmez. Vahiy olmasaydı bilinemeyecek hükümler olan ibadetler ise akla havale edilmez. Akıl bunların hikmet ve maslahatlarını bilemez." (Aynı eser, 15/26, 17/102)

Bu anlayışın zorunlu sonucu olarak Abdülcebbar dinsel deliller sıralamasında ilk sıraya aklı koymaktadır. Kur'an ikinci sırada, sünnet ise üçüncü sırada yer alıyor. Abdülcebbar'a göre, aklî alan-

da yani muamelât alanında peygamberi/peygamberleri örnek almak gerekmez. Hatta böyle bir şey isabetli, sağlıklı olmaz. (Aynı eser, 17/270)

Dâhi kadımıza göre, iman ve ibadet alanı dışındaki konularda aklın verileriyle Kur'an ayetleri hükümden düşürülebilir. Ekleyelim ki bu konuda Abdülcebbar'ın, kendisinden yaklaşık yüz yıl önce ölmüş bulunan bir selefi vardır: Ehlisünnet çevresinden İmam Mâtürîdî (ölm. 333/944). Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an* adlı eserinde, Kur'an'ın muamelât (hukuk alanına ilişkin işler) hükümlerinin içtihat ile neshedilebileceğini söylemekte ve örnek olarak da Halife Ömer'in, Müellefetül Kulûb'a zekâttan pay verilmesini emreden Kur'an ayetini "Bugün böyle bir şeye ihtiyaç yoktur" diyerek askıya almasını göstermektedir.

Tüm bu akılcı yaklaşımlar, yaklaşık üç yüz yıl sonra gelecek olan dev Mâliki fakîhi Necmuddin et-Tûfî (ölm. 716/1316) tarafından bir fıkıh ekolüne dönüştürülerek, "Muamelatta hükümler maslahata (kamu menfaatine) göre belirlenir. Bu alanda dinin verileri sadece birer örnektir, tüm zamanları bağlamaz" diye özetlenebilecek olan ünlü 'maslahat' felsefesiyle doruk noktasına ulaştırılacaktır.

Kur'an bize gösteriyor ki şu değerler 'Allah**'ın** indirdiği' kavramı içindedir: 1. Allah**'ın,** işletilmesini ısrarla emrettiği ve evrenin sırlarını çözücü kıldığı akıl, 2. Varlık, hayat ve insana egemen olan yaratılış kanunları (sünnetullah), 3. Bilim, 4. Mâruf yani ortak-evrensel insanlık değerleri.

Eğer Allah adına, O'nun dini adına konuşmak gibi bir hak ve ödevden söz edeceksek bilmeliyiz ki, bu hak öncelikle aklın ve varlık kanunlarının hakkını verenlerindir. Akla ve o kanunlara tersliği dinleştirmiş benliklerin "Allah, aklını işletmeyenler üzerine pislik atar" (10/100) diyen bir kitabın dini adına avukatlık yapma cüretleri ve yüzleri olmamak gerekir.